ANADOLU'DA MOĞOL İSTİLASI

ARİF ÖZBEYLİ

- İlk Türk beylikleri ortak hedefler doğrultusunda ve çevrelerindeki düşmanlar karşısında zaman zaman birlikte hareket etmiştir. Türkiye Selçukluları ile Danişmentliler, Haçlıların Anadolu'yu hedef aldığı dönemde Anadolu'nun savunmasını birlikte üstlenmiştir.

SELÇUKLU-HARZEMŞAH-MOĞOL İLİŞKİLERİ

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinde Türkler, Anadolu'da Bizans ve Haçlılar ile mücadele ederken doğuda da Moğol tehlikesi belirmiştir. Anadolu'nun Moğol işgaline uğraması ihtimaline karşı bazı tedbirler alan I. Alâeddin Keykubad; Konya, Kayseri ve Sivas gibi şehirlerin surlarını ve sınır kalelerini yeniden inşa ettirmiştir. Ayrıca I. Alâeddin Keykubad, Abbasi halifesinin Moğol tehlikesine karşı yardım isteğini geri çevirmemiş ve Bağdat'a 5 000 kişilik bir kuvvet göndermiştir.

İlhanlılar (1256-1353), Cengiz Han'ın torunu Hülâgû Han (Görsel 1.30) tarafından Tebriz merkezli olarak İran'da kurulan bir Moğol devletidir. Moğol Büyük Hanı Mengü, 1253 yılında kurultay kararı ile kardeşi Hülâgû'yu İran, Irak, Suriye, Mısır, Kafkasya ve Anadolu'yu ele geçirip bu bölgede kendisine tabi bir devlet kurmakla görevlendirmiştir. Kendi bayrakları ve paraları olan İlhanlılar, Moğolların Büyük Kağanı'na bağlı olarak bir çeşit eyalet sistemiyle yönetilmiştir. 1295 yılından itibaren tam bağımsız şekilde idare edilmişlerdir.

- Sultan I. Alâeddin Keykubad, Moğolların dünya için büyük bir tehlike olduğunu ve onların durdurulması için herkesin birlikte mücadele etmesi gerektiğini düşünmüştür. Bu amaçla Harzemşahlara ittifak teklif etmiştir. Buna karşın Anadolu ve Suriye sınırlarına gelen ve buralara yerleşmek isteyen Celâleddin Harzemşah, Eyyûbilerin elindeki Ahlât'ı kuşatmıştır.

I. Alâeddin Keykubad

Harzemşahlar, 1097-1230 yılları arasında Harzem ile İran bölgesinde hüküm sürmüştür. İslam öncesi dönemden itibaren bu bölgeye hâkim olan vali, emir ve hükümdarlar, "Harzemşah" unvanını kullanmıştır.

- Bu kuşatmayı Anadolu için bir tehdit olarak algılayan Sultan I. Alâeddin Keykubad harekete geçmiş ve iki ordu Erzincan yakınlarındaki Yassıçemen'de karşı karşıya gelmiştir. Bu savaşı Türkiye Selçukluları kazanmış ve Harzemşahlar yıkılma sürecine girmiştir. Moğollara karşı savaşı geciktiren bir siyaset takip eden Alâeddin Keykubad, Moğolların Anadolu'ya girmelerini engellemeye çalışmıştır.

- Moğol İstilası'nın önünden kaçarak Anadolu'ya gelen Oğuzların artık kontrol altında tutulamaması toplumsal dengeyi bozmuştur. Bu durum, Anadolu'da geniş bir alana yayılan Bâbailer Ayaklanması'na neden olmuştur.

- Yesevîlik tarikatına bağlı olan ve inançlarını Anadolu'da yaymaya çalışan Baba İlyas, Türkiye Selçuklu Devleti tarihindeki en büyük isyan hareketine öncülük etmiştir. Baba İlyas'ın ölümünden sonra onun müritlerinden olan Baba İshak, büyük bir Türkmen zümresini etrafında toplamış ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in dine aykırı hareket ettiğini bahane ederek onun aleyhinde propagandaya başlamıştır. Bu propagandalar sonucunda Anadolu'nun doğusunda başlayan isyan, kısa sürede geniş bir bölgeye yayılmıştır

- Türkiye Selçuklu ordusunun tekrar toparlanarak isyancılar üzerine büyük bir sefer düzenlenmesi ile isyan ancak bastırılabilmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti'ni güçsüz duruma düşüren Bâbailer Ayaklanması sonucu, devlet yönetimi zayıflamış ve bu zafiyet Moğollara, Anadolu'nun istilası yolunda umut vermiştir.

MOĞOLLAR ANADOLU'DA

- Moğol İstilası, 1221'den itibaren batı yönünde gittikçe yoğunlaşmış ve Anadolu coğrafyası için bir tehdit hâline gelmiştir. Daha önce Moğollardan kaçarak Horasan, İran ve Azerbaycan'a gelen Türkmenler, kitleler hâlinde Anadolu'ya göç etmeye başlamıştır.

- Türkiye Selçuklu Devleti'nde bazı devlet adamları, sultanın değiştirilmesinde bile rol oynayacak kadar güçlenmiştir. I. Alâeddin Keykubad, yaklaşan Moğol tehlikesi öncesinde devlet içindeki otoritesini sağlamak için emirlerin bazılarını ortadan kaldırmış ve onların mallarını devlet hazinesine katmıştır. Ticari faaliyetlere zarar veren Ermeniler de itaat altına alınmıştır.

- Moğol baskısının hissedilmeye başlandığı dönemde, Türkiye Selçukluları ile Moğollar arasında Harzemşahlar tampon bir devlet konumundadır. 1230 Yassıçemen Savaşı ile Harzemşahların ortadan kalkması, Anadolu tarihi için bir dönüm noktası olmuştur. Bu savaştan sonra I. Alâeddin Keykubad, bazı Harzemşahlıları da Selçuklu Devleti'nin hizmetine almıştır. Moğol tehlikesi karşısında onlardan da yararlanmayı amaçlayan Sultan'ın bu hareketi, Selçuklu devlet adamları arasında hoşnutsuzluğa neden olmuştur.

KÖSEDAĞ SAVAŞI

- Türkiye Selçuklularının Yassıçemen'deki başarısından dolayı Moğollar, Sultan Keykubad'a karşı tedbirli davranmaya devam etmiştir. Ancak I. Alâeddin Keykubad'ın 1237'de ölümü ve tahta II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in geçmesinden sonra devlet bazı sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır.

- Selçukluların Babailer Ayaklanması'nda zayıf duruma düştüğünü gören Moğollar, harekete geçerek Anadolu'ya girmiştir. Erzurum'un yağmalanması ve halkın büyük kısmının kılıçtan geçirilmesi, Türkiye Selçukluları ile Moğollar arasında bir savaşı kaçınılmaz hâle getirmiştir. Bu durum karşısında II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Moğollara karşı müttefik arama yoluna gitmiştir. Moğolların, bölgenin tamamına zarar vereceğini belirten Sultan, ortak düşman karşısında Müslüman veya Hristiyan herkesin kendisine destek vermesini istemiştir. Hazırlıklardan sonra Kayseri'de, temelini Selçukluların oluşturduğu ve Gürcü-Frank paralı askerlerinin de katıldığı yaklaşık 80 000 kişilik bir ordu toplanmıştır. Halep melikinin gönderdiği 3 000 kişilik bir kuvvet de Sivas'ta bu orduya katılmıştır.

- Moğolların Sivas üzerine yürümesi ile karşı harekete geçen II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Erzincan ile Sivas arasında bulunan Kösedağ mevkinde ordugâhını kurmuştur. 1243'te yapılan bu savaşta Selçuklular ağır bir mağlubiyet almıştır. Savaş sonunda Sultan ordusunu bırakarak savaş alanından kaçmış, devlet hazinesi ve ordunun bütün techizatı Moğolların eline geçmiştir.

- Kösedağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'da ilerlemeye başlayan Moğollar, Baycu Noyan idaresinde Sivas'a girmiş ve şehri yağmalamıştır. Buradan Kayseri'ye ilerleyen Moğollar, bu önemli ticaret merkezini de yağmaladıktan sonra geri dönmüştür. Savaştan sonra Selçuklu veziri Moğollarla anlaşma yapmış ve Moğollar, Türkiye Selçuklularını vergiye bağlamıştır. Anadolu'daki Moğol Dönemi; Kösedağ yenilgisi ile başlamış ve Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu sonrasına, yaklaşık 1340'lara kadar sürmüştür. İran kökenli olan Selçuklu devlet adamları, devlet idaresinde Moğol temsilcisi gibi davransa da Türkmen beylerinin direnişi, bölgedeki Moğol gücünün kırılmasında etkili olmuştur.

- IV. Kılıç Arslan ile Vezir Süleyman Müineddin Pervane arasındaki çekişmelerde de Moğollar, Pervane'yi desteklemiş ve IV. Kılıç Arslan, 1266'da Pervane tarafından öldürülmüştür. Üç yaşında tahta geçirilen III. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında hâkimiyet tamamen Pervane'de olmuştur.

Moğol baskısından bıkan Pervane, Memlûklu Sultanı Baybars'ı Anadolu'ya davet etmiştir. Daha önce 1260'ta Ayn-ı Calut Muharebesi'nde Moğolları yenen komutanlardan olan Baybars gerek Pervane'nin gerekse diğer Anadolu beylerinin davetine uyarak Anadolu'ya girmiş ve 15 Nisan 1277'de Elbistan Savaşı'nda Moğolları mağlup etmiştir.

- Pervane, Moğollar ile Memlûkluları birbirine düşürerek Anadolu'yu Moğol baskısından kurtarmak istemiştir. Baybars ise bu oyuna gelmemiş ve Anadolu'dan ayrılmıştır. Elbistan Savaşı'nın intikamını almak için 30 000 kişilik bir kuvvetle Anadolu'ya giren Moğol hükümdarı Abaka Han yaklaşık 200 000 insanı öldürmüş ve Pervane'yi idam ettirmiştir. Bundan sonra ise Anadolu'da Moğol İstilası'nın etkisi daha fazla hissedilmeye başlanmıştır.

- Bu dönemde Türkmenler, Anadolu'da dikkat çekmeye başlamıştır. Moğol zulmüne karşı ilk tepkiler, şeyh ve dervişler tarafından cihat fikriyle organize edilen Türkmenlerden gelmiştir. Çok geçmeden isyana dönüşen bu tepkilerin ilk örneği Hatiroğlu Şerafeddin Bey'in 1276'daki Moğollara isyanıdır. Bu isyanda Karamanoğlu I. Mehmed Bey, Hatiroğlu Şerafeddin Bey'e destek vermiştir.

İKİNCİ BEYLİKLER DÖNEMİ

- Moğol İstilası sonrasında Türkmenlerin Anadolu'ya göçleri daha da yoğunlaşmıştır. Bölgenin sosyal, iktisadi, dinî ve idari yapısında önemli değişiklere neden olan Türkmen göçleri, Anadolu'daki sosyal ve politik hayatı derinden etkilemiştir. Batı yönünde ve dalgalar hâlinde ilerleyerek Anadolu'ya giren Türkmenler, Anadolu'nun batısında Bizans ve doğusunda da Moğollarla mücadelede çok önemli vazifeler üslenmiştir.

- Yarı göçebe bir hayat süren bu grupları, iç düzenlerinde sorun çıkarma ihtimali sebebiyle Selçuklular sınır boylarına göndermiştir. Böylece uçlarda gaza ideolojisi dâhilinde Bizans'a karşı akınlar düzenleyen yeni siyasî gruplar ortaya çıkmıştır. Kösedağ Savaşı sonrası Türkiye Selçukluları yıkılış sürecine girmiş ve Anadolu'da Moğollar etkili olmaya başlamıştır.

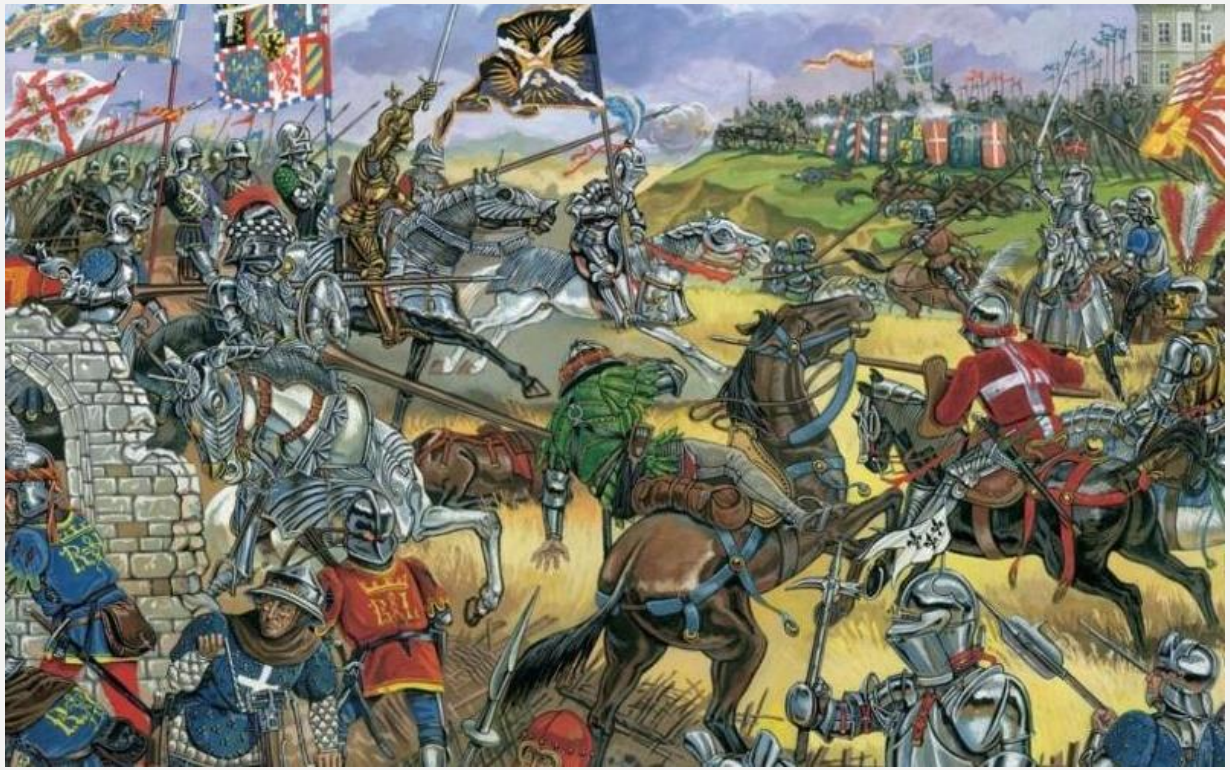

- Miryokefalon Zaferi'yle Anadolu'nun Türkleşmesi kesinleşmiş ve bölgenin sosyal yapısı değişmeye başlamıştır. Yerleşik yaşam tarzının, devlet teşkilatlanmasındaki önemi kabul edilmiş ve Türkmenlerin yerleşik hayata geçmeleri için çalışılmıştır. Boy yapısı içerisinde nüfuzlarını korumak için yerleşik hayata geçmek istemeyen Türkmenler, batıdaki uçlara doğru yönlendirilmiştir.

- Kösedağ Savaşı sonrasında da İkinci Beylikler Dönemi yaşanmaya başlanmıştır. Bu dönem XIII. Yüzyılın ikinci yarısında Karamanoğullarının faaliyetleri ile başlamış ve XVII. yüzyılın başlarına yani Ramazanoğulları topraklarının Osmanlı Devleti'ne dâhil edilmesine kadar devam etmiştir.

- Türkiye Selçuklu Devleti'nde siyasi bütünlüğün parçalanmasına sebep olan Moğol İstilası, parçalanmayı ve bu beyliklerin kuruluşunu sağlayan başlıca sebep olmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılma sürecine girmesiyle birlikte, Türkmen beyleri, Selçuklu otoritesinin kaybolduğu bölgelerde merkezî otoritesi zayıflayan Bizans'ın da durumundan faydalanarak müstakil ya da yarı müstakil hâlde devletçikler şeklinde teşkilatlanmıştır.

- Anadolu'da Karamanoğulları, Candaroğulları, Germiyanoğulları,bCanikoğulları, Hamitoğulları, Aydınoğulları, Menteşeoğulları, Saruhanoğulları, Eşrefoğulları, Teke Beyliği, Karesioğulları, Eratnalılar, Dulkadiroğulları, Ramazanoğulları, Kadı Burhaneddin Devleti gibi irili ufaklı birçok siyasi teşekküller kurulmuştur

- Bu beylikler, Moğol hâkimiyetine karşı her yerde ve her zaman yılmadan mücadele etmiştir. Moğolların Anadolu'da tam bir hâkimiyet kurmasını engelleyen İkinci Dönem Türk Beylikleri olmuştur. Moğol İlhanlı Devleti'nde Ebû Said Bahadır Han'ın 1335'te varis bırakmadan ölümü sonrasında ise Anadolu üzerindeki Moğol baskısı ve tehdidi tamamen kalkmıştır

- Bununla birlikte Anadolu'da Türk varlığının devamını ancak siyasi bütünlüğün sağlanmasında gören Osmanlı Beyliği, kuruluştan itibaren politikasını Anadolu Türk beyliklerini kendi hâkimiyetleri altında birleştirmek üzerine kurmuştur.

MOĞOLLAR SONRASI ANADOLU'DA MUTASAVVIFLAR

- Moğol baskısının artmasıyla birlikte Türkiye Selçuklularının Anadolu'da kurduğu siyasi, sosyal ve ekonomik düzen bir kargaşaya dönüşmüş ve huzur ortamı bozulmuştur. Siyasi otoritenin zaafa uğradığı bu dönemde halk, tasavvuf ehli manevi otoritelere sığınmaya başlamıştır. Anadolu coğrafyasında tarikatlar halk üzerinde büyük etkiye sahip olmuştur. Mevlânâ Celâleddîn-î Rûmî, Hacı Bektâş-ı Velî ve Yunus Emre gibi âlimler, açtıkları tekke ve zaviyeler ile kurdukları vakıflarla geniş halk kitleleri üzerinde etkili olmaya başlamıştır.

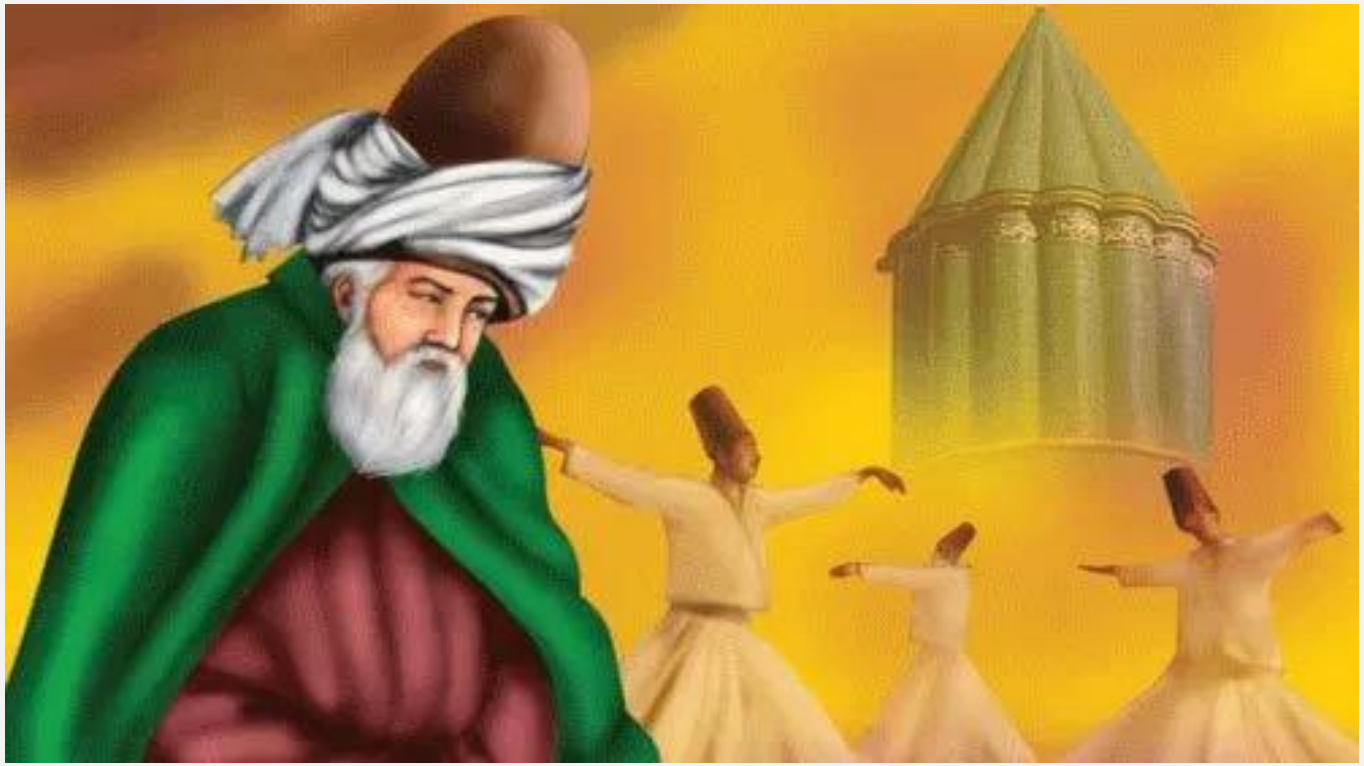

- Anadolu'da yayılan tasavvufi akımlar, zamanla birbiriyle etkileşime girmiş ve bazıları güçlenerek geniş halk kitleleri arasında yayılırken bazıları da zamanla kaybolmuştur. Bu bağlamda Anadolu'da sosyal huzurun sağlanmasında Mevlevîlik çok önemli bir yer tutmuştur.

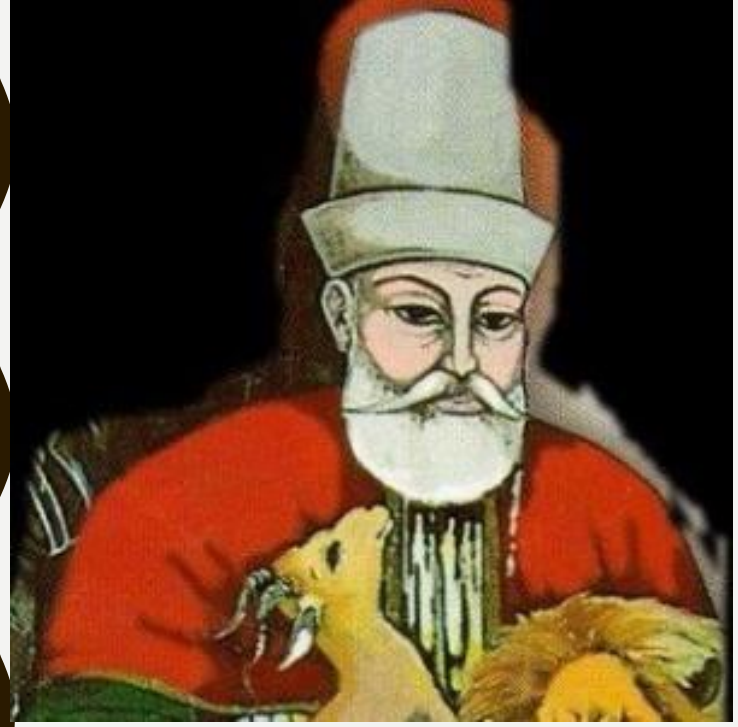

- Moğol İstilası'yla Horasan ve civarındaki unsurlar, Anadolu'daki merkezlere gelerek buraların ilmî gelişiminde etkili olmuştur. Horasan'ın Nişabur şehrinde doğup yetişen ve daha sonra Anadolu'ya gelen Hacı Bektâş-ı Velî, Anadolu'da Suluca Karahöyük'e yerleşmiştir

- XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ankara, Kırşehir, Konya, Kayseri gibi Anadolu'nun kültür merkezleri, aynı zamanda Bektâşiliğin de ilk merkezleri olmuştur.Anadolu'nun İslamlaşması ve Türkleşmesi sürecinde özellikle Moğol İstilası sonrasında önemli bir rolü olan Hacı Bektâş-ı Velî kalıcı izler bırakmış ve etkileri yüzyıllar boyunca geniş toplum kesimleri üzerinde hissedilmiştir.

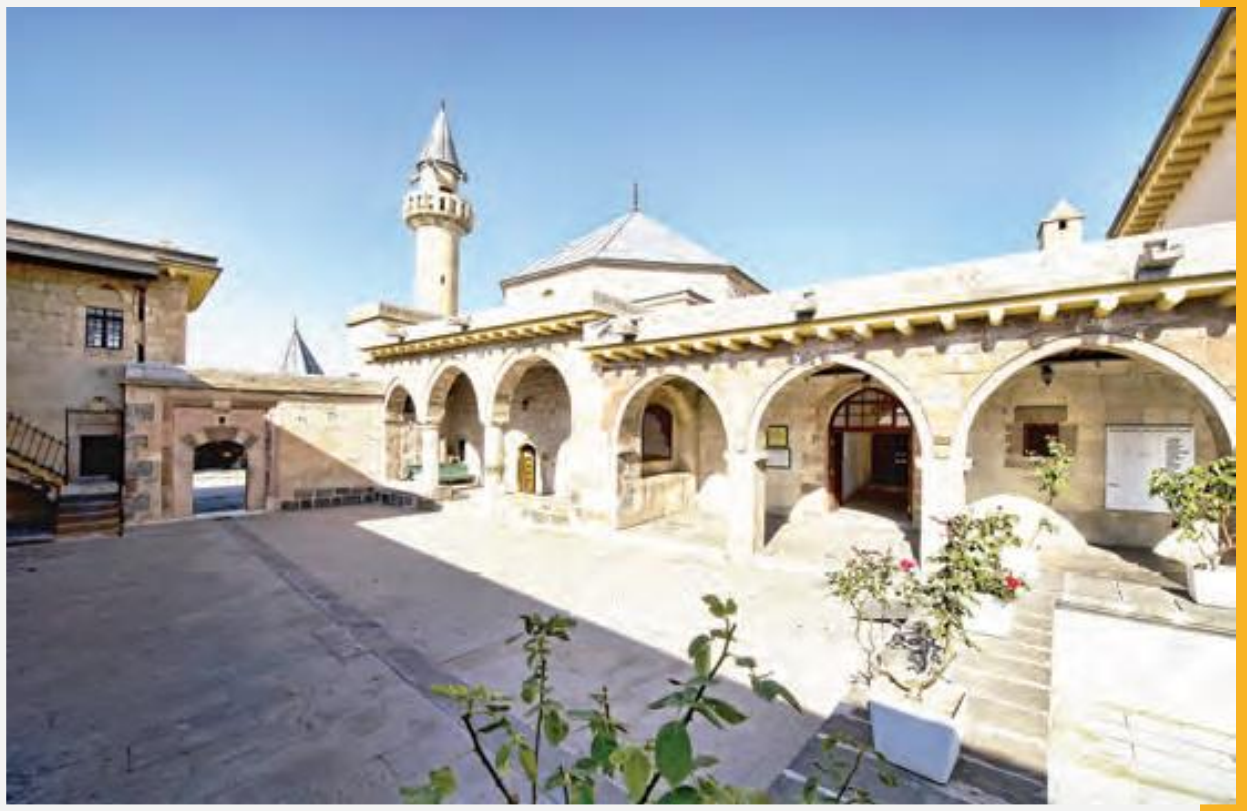

- Millî ve İslami değerleri birlikte yansıtan şiirleriyle Yunus Emre, XIII. yüzyılın karışıklıklar içerisindeki Anadolu insanında hayranlık uyandırmış ve sosyal huzurun sağlanmasına hizmet etmiştir. Yunus Emre ile birlikte Anadolu'da Türkçe, Türk edebiyatı ve tasavvufi Türk şiiri daha XIV. yüzyılda zirveye ulaşmıştır. Yunus Emre'nin farkı, şehir merkezlerinde yaşayan ve Farsça bilen zümrelere hitap eden eserler yanında, Türkçe konuşan halk tabakasına tasavvufu sevdirmiştir.

YouTube

tariheglencesi.com

www.tariheglencesi.com